

تبیین عوامل موثر بر توسعه مهارت‌های کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان بوکان)

انور شنگه - دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت کشاورزی، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران
لقمان رشیدپور* - استادیار گروه مدیریت کشاورزی، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران
سلیمان رسولی آذر - استادیار گروه مدیریت کشاورزی، واحد مهاباد، دانشگاه آزاد اسلامی، مهاباد، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۰۸

چکیده

مقدمه: توسعه کسب و کارهای خانوادگی کارآفرینانه فرآیند پیچیده و دشواری است که برای دستیابی به آن پیش از هر چیز باید شناخت جامعی نسبت به عوامل موثر بر توسعه این کسب و کارها داشت تا بتوان راهکارهایی را بر اساس شرایط منطقه برای توسعه کسب و کارهای خانوادگی ارائه داد.
هدف پژوهش: این تحقیق با هدف تبیین عوامل موثر بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی انجام شد.
روش‌شناسی تحقیق: این تحقیق از نوع توصیفی-پیمایشی بود. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه بهره‌برداران فعال و کارآفرین روستایی در بخش‌های کشاورزی، دامداری، باغبانی و خدماتی شهرستان بوکان به تعداد ۱۲۷۰۰ بهره‌بردار بودند. برای انتخاب نمونه‌ها از جدول کرجسی و مورگان استفاده شد که بر مبنای جامعه آماری، تعداد ۳۷۵ نمونه برآورد گردید. برای بررسی و تحلیل مبانی نظری از شیوه مطالعات اسنادی و جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی علمی استفاده شد و در بخش میدانی نیز، ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسش‌نامه‌ای محقق ساخته استفاده شد. روایی پرسش‌نامه بر مبنای روش اعتبار محتوایی تأیید و قابلیت اعتماد پرسش‌نامه از طریق آلفای کرونباخ تعیین گردید که میزان آلفای کرونباخ آن برای مولفه‌های اصلی پرسش‌نامه بین ۰/۷۳۲ تا ۰/۹۵۹ محاسبه و تعیین گردید که به طور متوسط قابل قبول بود. تحلیل داده‌های پژوهش حاضر در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم افزار SPSSwin22 انجام شده است.

قلمرو جغرافیایی شهرستان بوکان در استان آذربایجان غربی، با وسعت ۲۵۴۱۳۰۶ کیلومترمربع، حدود ۶/۵۰ درصد از سطح استان را به خود اختصاص می‌دهد دارای یک نقطه شهری، دو بخش، ۷ دهستان و ۱۸۱ آبادی دارای سکنه می‌باشد.
یافته‌ها و بحث: نتایج تحلیل آزمون همبستگی پیرسون نشان داد که همبستگی مثبت و معنی داری بین عوامل آموزشی، اقتصادی، زیرساختی، فردی، محیطی و سیاست‌گذاری و توسعه مهارت‌های کارآفرینی وجود دارد. نتایج مدل رگرسیون چندگانه نشان داد که ۵۲/۴ درصد تغییرات متغیر وابسته توسعه مهارت‌های کارآفرینی از طریق متغیرهای وابسته تحقیق پیش بینی و تعیین خواهد شد.
نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که عوامل آموزشی، اقتصادی، زیرساختی، فردی، محیطی و سیاست‌گذاری با توسعه مهارت‌های کارآفرینی ارتباط و تأثیری معنی داری در تعیین و پیش بینی توسعه مهارت‌های کارآفرینی دارند.

واژه‌گان کلیدی: عوامل موثر، توسعه، مهارت کارآفرینی، کسب و کارهای خانوادگی، بوکان

نحوه استناد به مقاله:

شنگه، انور؛ رشیدپور، لقمان و رسولی آذر، سلیمان. (۱۴۰۰). تبیین عوامل موثر بر توسعه مهارت‌های کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان بوکان). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۶(۱)، ۱۳۹-۱۵۴.

http://jshsp.iaurasht.ac.ir/article_672849.html

مقدمه

رشد صنعت و توسعه مناطق شهری و بخش‌های خدماتی و توجه کمتر به بخش کشاورزی و مناطق روستایی کشور در دهه‌های اخیر، موجب سرازیر شدن نیروی کار از روستا به مناطق شهری و به دنبال آن پیدایش قشر عظیمی از جمعیت بیکار و بوجود آمدن نابرابری در سطح درآمدها در مناطق شهری و روستایی کشور شده است. بحران بیکاری به عنوان یک معضل، تمام جنبه‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی یک جامعه را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد و گاهی اثرات غیرقابل جبرانی بر جای می‌گذارد. گرچه علل و نیز راه حل و درمان این معضل برای ما به روشنی مشخص نیست، اما مشکلات اقتصادی و در صدر آن بیکاری، نقش مهمی در ایجاد و افزایش سایر معضلات دارد. حل این مشکل، سیاستگذاران غالب کشورها را با چالش‌های بزرگی روبه رو کرده است؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت ثبات و زوال برخی از دولت‌ها در گرو حل بحران بیکاری می‌باشد. شرایط محیطی و انسانی حاکم بر روستاها به گونه‌ای است که باعث شده آنان از فعالیت‌های مربوط به توسعه، بهره کمتری ببرند و در انزوا قرار گیرند. این امر را می‌توان در نبود اشتغال، ناپایداری، و عدم تنوع شغلی در روستاها مشاهده کرد که در نتیجه، مهاجرت روستاییان به شهر را در پی دارد (نبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴). هر فعالیتی در روستا مستلزم پاسخ گویی به دو مشکل عمده و اساسی بیکاری و فقر در نواحی روستایی است. با توجه به توانمندی‌ها و پتانسیل‌های انکارناپذیر موجود در روستاها، می‌توان با ایجاد زمینه کارآفرینی تا حدودی از این مشکلات کاست. روستاها در عصر حاضر با تحولات و تهدیدات گسترده‌ای روبه رو هستند از این رو تضمین و تداوم حیات و بقای روستاها نیازمند یافتن راه‌حل‌ها و روش‌های جدید مقابله با مشکلات هستند که به نوآوری، ابداع، فرآیندها و روش‌های جدید بستگی زیادی دارند، بنابراین توسعه روستایی در مقایسه با گذشته، پیوند گسترده‌ای با مفهوم کارآفرینی دارد (صادق‌لو و همکاران، ۱۳۹۶). اکنون توسعه روستایی بیش از گذشته با پدیده کارآفرینی مرتبط شده‌است زیرا کارآفرینی با ایجاد فرصت‌های شغلی و تولید ثروت و بهبود شرایط اقتصادی (از جمله ایجاد اشتغال، نوآوری در فعالیت‌ها، رقابت پذیری و ...) پیش زمینه اساسی برای ارتقای سطح توسعه جامعه است. در نواحی روستایی، ظرفیت‌ها و پتانسیل‌هایی نهفته‌است که با شناسایی آن‌ها و بهبود مهارت‌های کارآفرینی، می‌توان فعالیت‌های کارآفرینانه متنوعی در زمینه‌های کشاورزی، گردشگری، ورزش، صنایع دستی و غیره در روستاها انجام داد و در نتیجه نابرابری‌های درآمد و بیکاری را کاهش داد و راه توسعه روستایی را هموار کرد.

توسعه کسب و کارهای کارآفرینانه در مناطق روستایی به عنوان یکی از الزامات ضروری تداوم حیات اقتصادی روستاها، باید یکی از اولویت‌های مهم برنامه‌های کلان توسعه روستایی کشور به شمار رود، چرا که این امر به واسطه ایجاد اشتغال و تولید ثروت، می‌تواند سهم به سزایی در کاهش فقر و بهبود رفاه خانواده‌های روستایی داشته باشد و در عین حال پیامدهای مثبتی را نیز برای آن‌ها به همراه آورد. هر فعالیتی در روستا مستلزم پاسخ گویی به دو مشکل عمده و اساسی بیکاری و فقر در نواحی روستایی است. با توجه به توانمندی‌ها و پتانسیل‌های انکارناپذیر موجود در روستاها، می‌توان با ایجاد زمینه کارآفرینی تا حدودی از این مشکلات کاست. روستاها در عصر حاضر با تحولات و تهدیدات گسترده‌ای روبه رو هستند از این رو تضمین و تداوم حیات و بقای روستاها نیازمند یافتن راه حل‌ها و روش‌های جدید مقابله با مشکلات هستند که به نوآوری، ابداع، فرآیندها و روش‌های جدید بستگی زیادی دارند (صادق‌لو و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۸). کارآفرینی فرآیندی است که در آن فرد کارآفرین، با توجه به ویژگی‌های شخصیتی خود آگاهانه در پی حل یک مشکل بوده و با روحیه نوآوری و خلاقیت خود راه حل، ابزار و یا طرحی را ارائه و برای عملی کردن آن با پذیرش خطرپذیری‌های مربوط اقدام، و نهایتاً تلاش می‌کند که محصول خود را عرضه کند و یک جریان جدید را پی ریزی و توسعه دهد (Thromton et al, 2013: 109). همچنین، کارآفرینی فرآیند خلق چیز نو و با ارزش، با صرف وقت و تلاش بسیار و پذیرش خطرپذیری‌های مالی، روحی و اجتماعی برای بدست آوردن منافع مالی، رضایت شخصی و استقلال می‌باشد (انبارلو و هراثینی، ۱۳۹۵). کارآفرینی روستایی و کارآفرینان روستایی در اصل هیچ تفاوتی با سایر کارآفرینان و کارآفرینی ندارند. در واقع کارآفرینان روستایی همان ویژگی‌هایی دارند که کارآفرینان سایر مناطق دارند. حتی به دلیل بالا بودن ریسک در فعالیت‌ها و محیط‌های روستایی، همچنین به دلیل کمبود امکانات و ضعف مدیریت در محیط‌های روستایی، کارآفرینان روستایی باید به مراتب از قدرت ریسک پذیری بیشتری نسبت به سایرین برخوردار باشند (Chrisman et al, 2011: 1114). بنابراین، کارآفرینی در محیط‌های روستایی به دنبال شناسایی فرصت‌های جدید، نوآوری و خلاقیت در فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی، نوآوری و

خلاقیت در کاربری زمین و در واقع، استفاده بهینه، متنوع و نوآورانه از منابع روستایی در جهت کسب سود بیشتر است (صادقو و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۲). کارآفرینی روستایی می‌تواند یکی از مهمترین راه حل برای کاهش فقر، مهاجرت، اقتصادی تنوع و بیکاری و توسعه روستایی باشد (patel & Chavda, 2013). اهمیت کسب و کار خانوادگی به دلیل تعهد به جوامع محلی، و همچنین مسئولیت کارآفرینانه و ثبات بلندمدتی است که برای اقتصاد کشورها به ارمغان می‌آورد (Ahmadi Kafshani et al, 2018: 202). کسب و کارهای خانوادگی به طور کلی جامعه کارآفرینی را سالمتر کرده و همچنین شرکای کسب و کار قابل اعتمادتری هستند. این کسب و کارها مسئولیت اقتصادی و اجتماعی دارند که ناشی از تمرکز بلندمدت گرایی و داشتن چشم انداز پایدار است (Hnatek, 2015). ماهیت دانش و انتقال آن در کسب و کارهای خانوادگی اهمیت بسیاری داشته و عامل اصلی در بقاء، رشد و موفقیت یا شکست‌های آینده کسب و کار خانوادگی به شمار می‌آید (Ahmadi Kafshani et al, 2018: 203). آموزش کارآفرینی سیاستی است که به طور مستقیم بر کمیت و کیفیت عرضه کارآفرین در یک جامعه اثر می‌گذارد به همین دلیل است که در بسیاری از کشورها به ویژه در کشورهای پیشرفته که تا حد امکان موانع و مشکلات برطرف شده‌اند، دولت‌ها بعد از آموزش کارآفرینی و ایجاد توان بالقوه کارآفرینی در بین مردم به شکوفاشدن این توانایی یعنی بالفعل کردن توان کارآفرینی پرداخته‌اند. پژوهش‌های دیگری اشاره به آموزش کارآفرینی به عنوان یک مقوله مهم دارند کارآفرینی را یک مهارت قابل یادگیری می‌دانند که با آموزش می‌توان خلاقیت و نوآوری را پرورش داد (Fayolle, 2005). یاد دهی و یادگیری برای ایجاد مهارت و تقویت روحیه کارآفرینانه افراد شامل انتقال دانش، مهارت و نگرش و ویژگی‌های فردی است (Ibukunoluwa & Oluwadamilola, 2014). بهبود مهارت‌های کارآفرینی روستاییان زمینه برای توانمندسازی آنان برای ایفای نقش مناسبتر در فرایند توسعه روستایی نیز فراهم می‌آورد. توانمندسازی به معنای، سرمایه گذاری به منظور تقویت قدرت قانونی، برای تواناسازی و تفویض اختیار به مردم است. در واقع توانمندسازی به عنوان ظرفیتی برای خود اتکایی و اعتماد به نفس در مقابل وابستگی است (Shafiei Sabet et al, 2018). در فعالیت‌های کارآفرینی خود اتکایی و اعتماد به نفس نقش اساسی را در راه اندازی کسب کار و مهارت افزایی برای پیشبرد اهداف کارآفرینانه ایفا می‌کند.

عواملی مانند محیط کسب و کار بر توسعه کارآفرینی تاثیر مستقیم دارند (Dawari et al, 2018: 324). سیاست‌های کار آفرینی به مفهوم حمایت‌های خاص دولت شامل وام و کمک‌های مالی، تشویق کسب و کار به استخدام، آموزش اطلاع رسانی به کار آفرینان (Millman & Li, 2017) خدمات پشتیبانی و مدیریتی و کمک به شرکت‌های کوچک و جدید (Lundström et al, 2014) نقش مهمی در توسعه کارآفرینی دارد. زیرساخت‌های کارآفرینانه عناصری همچون تسهیلات و امکانات زندگی (آب، برق و ...، خدمات، عوارض (مالیات) و قوانین و مقررات را فراهم می‌کند که برای کارآفرینان بسیار مهم است. حمایت‌های کارآفرینانه شامل هدایت فعالیت‌های عمومی و خصوصی، مانند خدمات تجاری، تمرکز بر کارآفرینان، ایجاد محیط و زیرساخت‌های مثبت، ایجاد شبکه‌ها و تشکیل گروه‌های مشاور به منظور حمایت از کارآفرینان می‌شوند.

پناهی و همکاران (۱۳۹۵) مشکلات و معضلات روستاها عمدتاً ناشی از دو مسئله اساسی یکی کمبود امکانات اجتماعی (ضعف زیرساخت و ...) و دیگری کمبود درآمد (ضعف زیرساخت‌های اقتصادی) می‌دانند. کمبود درآمد عامل مهمی است که اگر برای آن چاره‌ای اندیشیده نشود اجازه نمی‌دهد طرح‌های توسعه روستایی به ثمر بنشینند و مهاجرت را کاهش دهد. مطالعات مختلف نشان داده است که یکی از مهمترین اهداف توسعه اقتصادی (چه در شهرها و چه در روستاها) ایجاد اشتغال و مهمترین سازوکار و ابزار آن، کارآفرینی است. کارآفرینی باعث کاهش بیکاری و افزایش بهره وری افراد و منابع و بالتبع افزایش درآمد مردم جامعه می‌گردد. اگرچه نباید گفت که کارآفرینی خصوصی تنها راهکار اشتغالزایی و افزایش درآمدهای مردم روستایی است. اما قطعاً می‌توان گفت بهترین و بهره ورتین نوع آن است. موضوع کارآفرینی و ایجاد کسب و کارهای اشتغال‌زا، به عنوان راهکار بالقوه برای مقابله با مشکلات بیکاری و ایجاد اشتغال معرفی شده است. از سوی دیگر، توجه به کارآفرینی روستایی و زمینه‌های آن در محیط روستا نظیر ایجاد صنایع تبدیلی کشاورزی، صنایع دستی روستایی، گردشگری روستایی و کشاورزی، اکوتوریسم، توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، فعالیت‌های نوآورانه در فعالیت‌های موجود روستایی و ایجاد زمینه‌های فرهنگی توسط ترویج برای بهره گیری جوانان از کارآفرینی در محیط روستا می‌تواند نقش مهمی در ایجاد فعالیت‌های کارآفرینی در این مناطق داشته باشد (پناهی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۷). یکی از اقدامات توسعه اشتغال در دنیا، توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط است که بستر مناسبی برای اشتغال کارآفرینان جوان و نوپا می‌باشد. کسب و کار خانگی از جمله مشاغل کوچک و متوسط، مشاغل خانگی است که هزینه

بالایی را به خانواده‌ها تحمیل نمی‌کند و در عین حال می‌تواند سبب افزایش درآمد و در نهایت تولید ثروت در کشور شود. امروزه کسب و کارهای خانگی به عنوان راهکاری مهم برای ایجاد اشتغال و درآمد در سراسر جهان محسوب می‌شوند و عاملی تاثیر گذار در تحقیق کارآفرینی است. مشاغل خانگی نیز یکی از اشکال کسب و کارهای کوچک می‌باشد که در کاهش نرخ بیکاری نقش بسیار مؤثری ایفاء می‌کند (Rahmanian Koushkaki et al, 2016: 251). رئیسی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش خود به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سرباز) پرداختند. بر اساس نتایج تحقیق پنج عامل اقتصادی، اجتماعی، محیطی، رفتاری و ترویجی در توسعه کارآفرینی کشاورزی نقش داشته‌اند. نتایج تحقیق آن‌ها عوامل اقتصادی را در اولویت اول و پس از آن عوامل محیطی، اجتماعی، رفتاری و ترویجی به ترتیب بیشترین تأثیر را بر کارآفرینی کشاورزی گذاشته‌اند. نتایج پژوهش لردکیپانیز و همکاران (۲۰۰۵) بر اساس نگاه به عوامل اجتماعی و فرهنگی حاکم بر محیط کارآفرینی است. و بیانگر آن است که رابطه‌ای قوی بین فرهنگ مردم و تمایل به کارآفرینی وجود دارد و دولت‌ها با تدوین سیاست‌هایی که مشوق رفتار کارآفرینانه است، می‌توانند فرهنگ کارآفرینانه را تقویت کنند. نتایج پژوهش دکتر و همکاران (۲۰۰۷) مؤید این مطلب بوده است. سوبل و کینگ (۲۰۰۸) ۲۳ عوامل کلان اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، در تمایل و توانایی افراد برای انتخاب فعالیت‌های کارآفرینی اثرگذار می‌باشد. نتایج مطالعه هزار جریبی (۱۳۸۱) نشان داده است که دوره‌های آموزشی و توسعه مهارت و انگیزه فردی و ریسک‌پذیری می‌تواند سبب توسعه کارآفرینی گردد (Decter et al, 2007:152). نتایج مطالعه پناهی و همکاران (۱۳۹۵) در موانع کارآفرینی در مناطق روستایی شهرستان مرودشت نشان داده که دو دسته عوامل در راه توسعه کارآفرینی در این مناطق نقش دارند. یک دسته مربوط به عوامل درونی موجود در روستا و دسته دوم مرتبط به عوامل کارکرد نظام اقتصادی (تورم رکودی) می‌گردد که مشکلات زیادی را برای توسعه کارآفرینی ایجاد نموده است. ایزدی و همکاران (۱۳۹۵) سازه‌های مؤثر و موانع تحقق توسعه کارآفرینی در مشاغل خانگی بخش کشاورزی در مناطق روستایی شیراز را مورد مطالعه و بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش نشان داد، فضای کسب و کار، به‌کارگیری مدیریت دانش، تجربه قبلی، وجود ویژگی‌های شخصیتی مانند خلاقیت و برخورداری از مرکز کنترل درونی، حمایت دولت و مهارت‌های مدیریتی بر توسعه کارآفرینی در مشاغل خانگی تأثیر می‌گذارد. خسروی پور و دهقانپور (۱۳۹۴) در تحقیق خود به کارآفرینی در بخش کشاورزی از طریق ایجاد و گسترش مشاغل خانگی پرداختند. نتایج یافته‌های آن‌ها نشان داد که شناسایی و توسعه ظرفیت‌های کسب و کار خانگی در جهت توسعه فرصت‌های شغلی، کاهش هزینه‌های تولید و خدمات برای حضور فعال و مستمر در بازار رقابت، افزایش بهره‌وری سرمایه و افزایش درآمد خانواده، ارتقاء مدیریت کسب و کار خانگی از طریق پیوند با بنگاه‌های بالادستی و تشکل‌های خوشه‌ای، اتحادیه‌ها و نهائیتا تسهیل مقررات مربوط به کسب و کار خانگی از جمله اهداف این قانون است. نجفی کانی و همکاران (۱۳۹۴) سنجش وضعیت توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان استرآباد جنوبی در شهرستان گرگان) را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج نشان داد که در توسعه کارآفرینی منطقه مورد مطالعه، دسترسی به آموزش، مشاوره و تجربیات و دانش و مهارت مهمترین شاخص‌ها به حساب می‌آیند. در حالی که دسترس به سرمایه بدون وجود آموزش نمی‌تواند به تنهایی سبب کارآفرینی شود. نبی‌زاده و همکاران (۱۳۹۴) عوامل مؤثر بر انگیزه کارآفرینی کشاورزی را مورد مطالعه و بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد که افزایش تحصیلات فرد کارآفرین، تعداد اعضای خانواده مشارکت‌کننده در فعالیت کارآفرینی، تعداد ساعات کاری اختصاص داده شده به فعالیت کارآفرینی و درآمد حاصل از کارآفرینی، انگیزه کارآفرینی کشاورزی را افزایش می‌دهد. همچنین اثر متغیرهای جنسیت (افزایش مردان در مقابل زنان) و شغل فرد کارآفرین و نوع فعالیت کارآفرینی روی افزایش انگیزه کارآفرینی مثبت است، در حالی که اثر سن و وضعیت تأهل فرد کارآفرین منفی است. نتایج ماتریس ساختار نیز نشان داد که متغیرهای درآمد حاصل از فعالیت کارآفرینی و ساعات کاری اختصاص داده شده به فعالیت کارآفرینی بیشترین اهمیت را در تمایز میان دو گروه دارند. نتایج تحقیق رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹) در بررسی راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی نشان داد که به دلیل توانمندی‌ها و ظرفیت‌ها بالای منطقه، آستانه نوآوری و خلاقیت در بخش کشاورزی مناطق روستایی نیازمند بازنگری و ارایه سیاست‌های مناسب برای رفع محدودیت‌ها و استفاده از توان‌های موجود روستایی و کشاورزی است. نتایج تحقیق پیندادو و سانچز (۲۰۱۷) نشان داد که کسانی که می‌خواهند به تازگی در بخش کارآفرینی کشاورزی وارد شوند باید به مطالعه ادبیات نظری بپردازند و مهارت‌ها و فرآیند کارآفرینانه را به خوبی بررسی کنند. اوربانو و همکاران (۲۰۱۱) به بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر توسعه کارآفرینی در اسپانیا پرداختند و به این نتیجه رسیدند که نگرش نسبت به کارآفرینی یکی

از مهمترین و تاثیرگذارترین عواملی است که در بروز رفتار کارآفرینانه نقش دارد. طبق برآورد جمعیتی سال ۱۳۹۵ مرکز ملی آمار ایران، شهرستان بوکان دارای ۲۵۱۴۰۹ نفر جمعیت است که از این میزان، ۵۶۵۶۳ نفر در روستا و ۱۹۴۸۴۶ نفر در شهر ساکن می‌باشند، که حدود ۲۲/۴ درصد کل جمعیت شهرستان در روستاها مستقر هستند. با وجود اینکه جمعیت کل شهرستان نسبت به سال ۱۳۸۵ (۲۰۴۳۰۸ نفر، جمعیت روستایی ۵۲۶۱۹ و جمعیت شهری ۱۵۱۶۸۹) افزایش یافته است اما در روستاها ۳۹۴۴ نفر کاهش یافته است. یکی از مهمترین مشکلات مناطق روستایی، علاوه بر مشکلات ناشی از خشکسالی، نبود فرصت‌های شغلی مناسب در مناطق روستایی و مهاجرت جوانان روستایی به شهرها می‌باشد. علی‌رغم اهمیت روزافزون پدیده کارآفرینی و نقش آن در اقتصاد جهانی، در کشور ما کمتر به آن پرداخته شده است. مسائلی چون وجود ترکیب جمعیتی جوان و مشکل اشتغال و بیکاری، لزوم توجه هر چه بیشتر کارآفرینی را روشن می‌سازد. مساله اشتغال و بیکاری جوانان بویژه جوانان روستایی و مساله مهاجرت آنان به مراکز شهری از مشکلاتی است که پیامدهای منفی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زیادی را ایجاد می‌نماید. ادامه وضعیت موجود باعث خالی شدن روستاها و کاهش تولیدات کشاورزی خواهد شد.

در این میان، توسعه کسب و کارهای خانوادگی کارآفرینانه فرآیند پیچیده و دشواری است که برای دستیابی به آن پیش از هر چیز باید شناخت جامعی نسبت به عوامل موثر بر توسعه این کسب و کارها داشت تا بتوان راهکارهایی را بر اساس شرایط منطقه برای توسعه کسب و کارهای خانوادگی ارائه داد. دولت با فراهم نمودن شرایط و تسهیلات لازم برای شروع فعالیت‌های کارآفرینان، نقش موثری در توسعه کارآفرینی می‌تواند ایفاء نمایند. علی‌رغم اهمیت کارآفرینی در توسعه اقتصادی و اشتغال در کشور، تاکنون ساختار و مدیریت منسجم برای سیاست‌گذاری شکل نگرفته و مجموعه اقدامات انجام شده، به صورت پراکنده در حوزه‌های مختلف از جمله کشاورزی پیگیری می‌شود. در راستای سیاست‌گذاری نامناسب در جهت توسعه کارآفرینی می‌توان به موانعی همچون مقررات دست و پاگیر اخذ وام بانکی، قوانین دست و پاگیر صادرات محصولات، عدم وجود امنیت برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، عدم هماهنگی لازم بین ادارات و سازمان‌های ذیربط در امر صادرات محصولات، بی‌ثباتی در سیاست‌های دولت، نامناسب بودن سیاست‌های ارزی دولت، ضعف بیمه‌ای، محدودیت‌های قوانین کار، شناخت پایین دانشگاه از نیازها و اولویت‌های بخش کشاورزی و صنعت، توجه ناکافی به کارآفرینی در سیاست‌گذاری‌های کلان اشاره نمود.

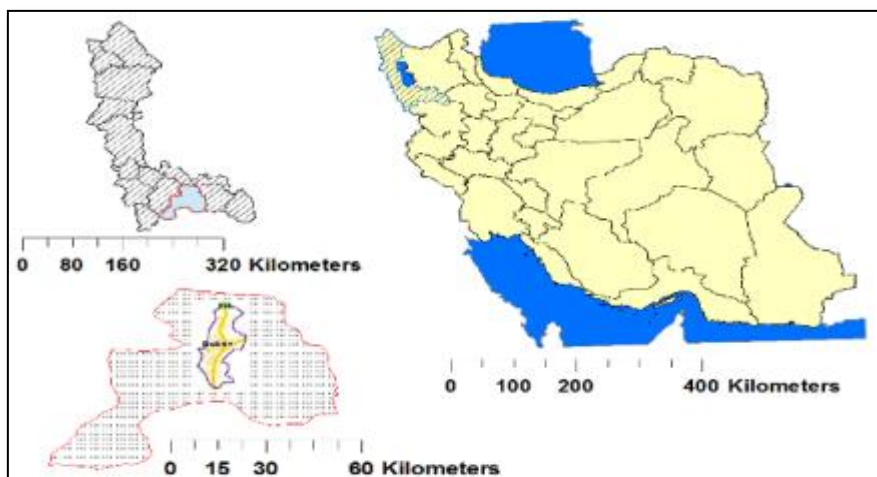
از این رو، هدف تحقیق حاضر، تبیین عوامل موثر بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی در شهرستان بوکان است. در چارچوب این هدف کلی به مطالعه عوامل محیطی، عوامل آموزشی، عوامل فردی، عوامل اقتصادی، عوامل زیرساختی و سیاست‌گذاری بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی از دیدگاه روستائیان پرداخته است.

روش پژوهش

این پژوهش یک پژوهش توصیفی-پیمایشی است از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها یک تحقیق میدانی می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه بهره‌برداران روستایی در بخش کشاورزی، شهرستان بوکان به تعداد ۱۲۷۰۰ نفر بودند. برای انتخاب نمونه‌ها از جدول کرجسی و مورگان استفاده شد که بر مبنای جامعه آماری، تعداد ۳۷۵ نمونه برآورد گردید. روش انتخاب نمونه‌ها تصادفی ساده بود. برای بررسی و تحلیل مبانی نظری از شیوه مطالعات اسنادی و جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی علمی استفاده شد و در بخش میدانی نیز، ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسش‌نامه‌ای محقق ساخته استفاده شد. پرسش‌نامه در برگزیده ویژگی‌های فردی، و همچنین مولفه عوامل محیطی، اقتصادی، شخصیتی، آموزشی، زیرساختی، روحیه کارآفرینی و همچنین طیف مهارت‌های کارآفرینی بود در قالب طیف پنج درجه‌ای لیکرت که شرح مفصل آن‌ها در بخش تحلیل توصیفی آمده است، تدوین گردید. روایی پرسش‌نامه بر مبنای روش اعتبار محتوایی تایید و قابلیت اعتماد پرسش‌نامه از طریق آلفای کرونباخ تعیین گردید که میزان آلفای کرونباخ آن برای مولفه‌های اصلی پرسش‌نامه بین ۰/۷۳۳ تا ۰/۹۵۹ تعیین گردید محاسبه و تعیین گردید که به طور متوسط قابل قبول بود. تحلیل داده‌های پژوهش حاضر در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم افزار SPSSwin22 انجام شده است. در بخش آمار توصیفی، با استفاده از مشخصه‌های آماری نظیر فراوانی، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات رتبه‌ای به توصیف داده‌های پژوهش پرداخته شد. در بخش آمار استنباطی نیز با استفاده از آزمون همبستگی و رگرسیون به روش چند متغیره نسبت به تعیین روابط و تاثیر عوامل مختلف در توسعه مهارت‌های کارآفرینانه اقدام شد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهرستان بوکان یکی از شهرستان‌های استان آذربایجان غربی، با وسعت ۲۵۴۱۳۰۶ کیلومترمربع، حدود ۶/۵۰ درصد از سطح استان را به خود اختصاص می‌دهد دارای یک نقطه شهری، دو بخش، ۷ دهستان و ۱۸۱ آبادی دارای سکنه می‌باشد و دارای ۱۱۰ هزار هکتار اراضی زراعی آبی و دیم است. در ارتفاعی حدود ۱۰۰۰ تا بیش از ۲۰۰۰ متر از سطح دریا بوده و شیب میانگین وزنی آن ۸ درصد محاسبه گردیده است. از سطح شهرستان ۳۰/۳۱ درصد اراضی کوهستانی، ۲۹/۷۳ درصد تپه‌ها و ۳۹/۹۶ درصد بقیه را اراضی دشتی، سیلابی و... تشکیل می‌دهند. از نظر مختصات جغرافیایی در ۳۶ درجه و ۳۲ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۱۳ دقیقه طول شرقی واقع گردیده است. این شهرستان بر سر جاده ترانزیتی غرب و در منطقه تقریباً کوهستانی و معتدل قرار گرفته که از جهت شمال به شهرستان میاندوآب و از جنوب به شهرستان سقز در استان کردستان و از شرق به شهرستان شاهین‌دژ و از غرب با شهرستان مهاباد همسایه است. مرکز این شهرستان شهر بوکان است. شهر بوکان در ۳۶ درجه و ۳۱ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۱۲ دقیقه طول شرقی نسبت به نصف النهار گرینویچ قرار دارد و ارتفاع آن از سطح دریای آزاد ۱۳۷۰ متر می‌باشد. بر پایه سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت شهرستان بوکان برابر با ۲۵۱۴۰۹ نفر بوده است، که از این تعداد ۱۹۴۸۴۶ نفر ساکن در نقاط شهری و ۵۶۵۵۷ ساکن در نقاط روستایی می‌باشند. بوکان جزو شهرستان‌های برتر تولیدکننده گندم در کشور از لحاظ افزایش کمی و کیفی محصول شناخته شده است، که هر ساله توانایی تولید ۹۰ هزار تن گندم را داراست و رتبه نخست تولید گندم آذربایجان غربی را در اختیار دارد. محصولات عمده کشاورزی شهرستان بوکان گندم، جو، پنبه، حبوبات و چغندرقد است. محصولات باغی آن سیب، هلو و زردآلو، آلبالو، خیار و... است. به لحاظ داشتن مراتع فراوان و سرسبز، پرورش گوسفند، بز و گوساله در آن رواج دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه (منبع: شنگه و همکاران، ۱۳۹۷)

یافته‌ها و بحث

ویژگی‌های جمعیت‌شناسی پاسخ‌دهندگان نشان داد که میانگین سن ۳۷ سال بود، ۸۶/۹ درصد پاسخ‌دهندگان را مردان و ۱۳/۱ درصد پاسخ‌دهندگان را زنان تشکیل می‌دهند. ۴۷/۷ درصد مربوط به افراد دارای سطح تحصیلات دیپلم و پایین‌ترین فراوانی به میزان ۲/۷ درصد مربوط به افراد دارای سطح تحصیلات فوق لیسانس بود. یافته‌های تحقیق در مورد نوع فعالیت پاسخ‌دهندگان نشان داد که بالاترین فراوانی یعنی ۵۶/۵ درصد از پاسخ‌دهندگان به زراعت و پایین‌ترین فراوانی ۱/۶ درصد نیز به کار خدماتی مشغول هستند. یافته‌های تحقیق در مورد داشتن فعالیت کارآفرینی نشان داد که ۷۶/۵ درصد از پاسخ‌دهندگان فعالیت کارآفرینی نداشتند و تنها ۲۳/۵ درصد از پاسخ‌دهندگان فعالیت کارآفرینی داشتند (Shanga et al, 2018).

اولویت بندی عوامل آموزشی

یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در مورد تاثیرگذاری عوامل آموزشی در توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی مطابق جدول (۱) نشان داد که گویه‌های آموزش توسط کارآفرینان موفق، ارائه خدمات مشاوره‌ای مناسب در اولویت قرار دارند. یافته‌های این تحقیق با نتایج (احسانی فر و همکاران، ۱۳۹۵) و (احمدپور و همکاران، ۱۳۹۴) منطبق است. بر پایه نتایج بدست آمده می‌توان گفت که آموزش توسط کارآفرینان موفق، ارائه خدمات مشاوره‌ای در زمینه کارآفرینی، برگزاری سمینارها و دوره‌های تخصصی کارآفرینی و ارائه برنامه‌های آموزشی-ترویجی در مورد نحوه صادرات می‌تواند بر افزایش قابلیت و بهبود مهارت کارآفرینی افراد نقش موثری داشته باشد.

جدول ۱. اولویت‌بندی تاثیرگذاری عوامل آموزشی بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱	۰/۲۸۰	۱/۰۲	۳/۶۶	آموزش توسط کارآفرینان موفق
۲	۰/۳۱۹	۱/۱۶	۳/۶۳	ارائه خدمات مشاوره‌ای مناسب
۳	۰/۳۶۶	۱/۲۷	۳/۴۸	انتشار (بروشور، تراکت، پوستر و پیام) علمی- ترویجی در زمینه کارآفرینی
۴	۰/۳۷۱	۱/۲۶	۳/۴۰	استفاده از وسایل آموزشی پیشرفته برای آموزش کارآفرینی
۵	۰/۳۷۳	۱/۳۲	۳/۵۳	برگزاری کارگاه‌های آموزشی کارآفرینی
۶	۰/۳۷۷	۱/۳۱	۳/۴۸	وجود انجمن‌های کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی
۷	۰/۳۹۰	۱/۳۴	۳/۴۵	برگزاری دوره‌های مهارتی کارآفرینی
۸	۰/۳۹۱	۱/۴۰	۳/۵۸	ارائه برنامه‌های آموزشی- ترویجی در مورد نحوه صادرات
۹	۰/۳۹۵	۱/۳۴	۳/۴	برگزاری نمایشگاه در زمینه کارآفرینی
۱۰	۰/۴۰۰	۱/۳۷	۳/۴۴	آموزش روش‌های برآورد هزینه و درآمد در پروژه‌های کارآفرینی
۱۱	۰/۴۰۲	۱/۳۴	۳/۳۳	برگزاری سمینارها و دوره‌های تخصصی کارآفرینی
۱۲	۰/۴۴۴	۱/۴۶	۳/۲۸	استفاده از روش آموزش از راه دور برای کارآفرینی

طیف لیکرت (خیلی کم = ۱ کم = ۲ متوسط = ۳ زیاد = ۴ خیلی زیاد = ۵)

اولویت‌بندی عوامل اقتصادی

یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در مورد تاثیرگذاری عوامل اقتصادی در توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی در جدول (۲) نشان داد که گویه‌های آشنایی با هزینه‌های تولید، نحوه وجود بازارهای مناسب فروش و قیمت تضمینی تولیدات، در بالاترین اولویت (اول تا سوم) قرار دارند. یافته‌های این تحقیق با نتایج (صادقلو و همکاران، ۱۳۹۶)، (Ibukunoluwa & Oluwadamilola, 2014) رئیسی و همکاران، ۱۳۹۵) و (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۵) منطبق است. این یافته‌های نشان از اولویت هزینه‌های تولید، وجود بازارهای مناسب فروش و قیمت تضمینی تولیدات برای ایجاد زمینه مناسب جهت بهبود مهارت‌های کار آفرینی دارند.

جدول ۲. اولویت‌بندی تاثیرگذاری عوامل اقتصادی بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱	۰/۲۲۵	۰/۹۶۴	۴/۱۰	آشنایی با هزینه‌های تولید
۲	۰/۲۶۴	۱/۰۵	۳/۹۷	نحوه وجود بازارهای مناسب فروش
۳	۰/۲۷۴	۱/۰۶	۳/۸۷	قیمت تضمینی تولیدات
۴	۰/۲۸۰	۱/۰۷	۳/۸۴	ارائه وام‌های کم بهره کافی
۵	۰/۲۹۰	۱/۰۹	۳/۷۶	توزیع کافی اعتبارات در منطقه
۶	۰/۲۹۱	۱/۱۲	۳/۸۵	دسترسی به تسهیلات و منابع
۷	۰/۲۹۴	۱/۱۲	۳/۸۲	تضمین سرمایه گذاری
۸	۰/۳۰۶	۱/۱۷	۳/۸۱	بیمه محصولات تولیدی واحدهای کارآفرینی
۹	۰/۳۲۲	۱/۲۰	۳/۷۲	حمایت مالی بانک‌ها و موسسات از واحدهای تولیدی
۱۰	۰/۳۲۳	۱/۲۵	۳/۸۶	پارانه‌های دولتی
۱۱	۰/۳۳۳	۱/۲۴	۳/۷۰	فراهم بودن سرمایه و بنیه مالی

اولویت بندی عوامل زیرساختی

یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در مورد تاثیرگذاری عوامل زیرساختی در توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی در جدول (۳) نشان داد که گویه‌های برخورداری روستا از امکانات اولیه (آب، برق، گاز و تلفن و ...)، برخورداری از زیرساخت‌های حمل و نقل و وجود سیستم‌های مکانیزه بسته بندی در اولویت (اول تا سوم) قرار دارند. یافته‌های این تحقیق با نتایج (احسانی فر و همکاران، ۱۳۹۵) و (Najafi et al, 2015) منطبق است. بیانگر آنست که برخورداری روستا از امکانات اولیه (آب، برق، گاز و تلفن)، برخورداری از زیرساخت‌های حمل و نقل و اهمیت بسزایی در توسعه مهارت کارآفرینی روستایی دارند.

جدول ۳. اولویت‌بندی تاثیرگذاری عوامل زیرساختی بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱	۰/۲۱۱	۰/۸۸۷	۴/۲	برخورداری روستا از امکانات اولیه (آب، برق، گاز و تلفن و ...)
۲	۰/۲۳۸	۰/۹۷۱	۴/۰۷	برخورداری از زیرساخت‌های حمل و نقل
۳	۰/۲۴۱	۰/۹۸۷	۴/۰۸	وجود سیستم‌های مکانیزه بسته بندی
۴	۰/۲۴۷	۰/۹۵۵	۳/۸۵	وجود سردخانه برای نگهداری محصولات تولیدی
۵	۰/۲۶۰	۱/۰۶	۴/۰۸	نزدیکی به بازار
۶	۰/۲۶۶	۱/۰۶	۴/۰۱	نزدیکی به مواد اولیه
۷	۰/۲۷۶	۱/۰۶	۳/۸۲	ایجاد شهرک‌های صنعتی کشاورزی
۸	۰/۲۷۹	۱/۰۹	۳/۹۱	دسترسی به مراکز تحقیقاتی مناسب
۹	۰/۲۸۰	۱/۰۹	۳/۹۰	ایجاد تعاونی‌ها و تشکل‌ها
۱۰	۰/۲۸۱	۱/۱۳	۴/۰۴	ایجاد صنایع تبدیلی برای محصولات تولیدی

اولویت بندی عوامل فردی

یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در مورد تاثیرگذاری عوامل فردی در توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی در جدول (۴) نشان داد که گویه‌های اعتماد به نفس، اشتیاق به انجام کارهای بزرگ و آینده نگری در زندگی در اولویت قرار دارند. اعتماد به نفس بالا، اشتیاق به انجام کارهای بزرگ و آینده نگری در زندگی در اولویت (اول تا سوم) قرار دارند. نتایج (صادقو و همکاران، ۱۳۹۶) و (Joice & R.Mujuru, 2014) با این یافته‌ها مطابقت دارند.

جدول ۴. اولویت‌بندی تاثیرگذاری عوامل فردی بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱	۰/۱۸۶	۰/۸۰۶	۴/۳۳	اعتماد به نفس
۲	۰/۱۹۹	۰/۸۲۳	۴/۱۲	اشتیاق به انجام کارهای بزرگ
۳	۰/۲۰۵	۰/۸۶۸	۴/۲۲	آینده نگری در زندگی
۴	۰/۲۰۹	۰/۸۶۶	۴/۱۳	انگیزه بالای تغییر در کیفیت زندگی
۵	۰/۲۱۰	۰/۸۷۶	۴/۱۵	علاقه به خود اشتغالی و فعالیت
۶	۰/۲۱۴	۰/۸۸۵	۴/۱۲	شناسایی فرصت‌ها
۷	۰/۲۱۶	۰/۸۹۷	۴/۱۴	خلاق بودن
۸	۰/۲۲۱	۰/۹۲۳	۴/۱۶	انگیزه پیشرفت
۹	۰/۲۲۷	۰/۹۸۷	۴/۱۵	ارائه راهکار خلاقانه برای حل مشکلات
۱۰	۰/۲۴۸	۱	۴/۰۴	استقلال فردی در تصمیم‌گیری
۱۱	۰/۲۵۳	۱/۰۵	۴/۱۶	اهل خطر پذیری و کسب و کار

اولویت بندی عوامل محیطی

یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در مورد تاثیرگذاری عوامل محیطی در توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی در جدول (۵) نشان داد که گویه‌های گسترش امکانات زندگی در روستا، توسعه امکانات حمل و نقل در روستا و نزدیکی اراضی به بازار مصرف محصولات خاص در اولویت قرار دارند. یافته‌های این تحقیق با نتایج (رئیزی و همکاران، ۱۳۹۵) و (Stenholm et al, 2013) منطبق است. به نظر می‌رسد دسترسی به امکانات تولید زمینه مساعدی را فراهم خواهد آورد تا از طریق آن‌ها بتوان مهارت‌های کارآفرینی را به شیوه مناسبتری در مناطق روستایی گسترش داد.

جدول ۵. اولویت‌بندی تاثیرگذاری عوامل محیطی بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱	۰/۲۰۷	۰/۸۷۵	۴/۲۱	گسترش امکانات زندگی در روستا
۲	۰/۲۲۳	۰/۹۲۹	۴/۱۶	توسعه امکانات حمل و نقل در روستا
۳	۰/۲۲۴	۰/۹۱۸	۴/۰۹	نزدیکی اراضی به بازار مصرف محصولات خاص
۴	۰/۲۴۲	۰/۹۸۹	۴/۰۷	دسترسی به منابع اطلاعاتی و دانش همگانی
۵	۰/۲۴۷	۱/۰۱	۴/۱۲	شرایط فیزیکی مطلوب در محل فعالیت
۶	۰/۲۶۱	۱/۰۱	۳/۸۸	دسترسی مطلوب و کافی به رایانه و اینترنت
۷	۰/۲۶۴	۱/۰۸	۴/۰۸	دسترسی به ابزار مناسب

اولویت بندی عوامل سیاست‌گذاری

یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در مورد تاثیرگذاری عوامل سیاست‌گذاری در توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی در جدول (۶) نشان داد که گویه‌های رقابتی کردن بازار محصولات کشاورزی، وجود امنیت برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و ثبات در سیاست‌های دولت در اولویت قرار دارند. این یافته‌ها با نتایج (Lundström & Arshed et al, 2014) منطبق است. نتایج مطالعات آرشد و همکاران (Arshed et al, 2014) نشان می‌دهد تدوین سیاست‌های مناسب از عوامل ایجاد موفقیت در فعالیتهای کارآفرینانه است. بنابراین، دولت باید با اتخاذ سیاست‌هایی همچون اولویت بخشی به کشاورزی در برنامه‌ریزی‌های توسعه، حرکت به سوی رقابتی کردن بازار محصولات کشاورزی، تقویت بخش‌های تولید، متنوع‌سازی فعالیتهای کشاورزی بسترهای توسعه کارآفرینی را فراهم کند.

جدول ۶. اولویت‌بندی تاثیرگذاری عوامل سیاستی بر توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱	۰/۲۱۰	۰/۸۴۰	۳/۹۸	رقابتی کردن بازار محصولات کشاورزی
۲	۰/۲۱۶	۰/۹۲۵	۴/۲۸	وجود امنیت برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
۳	۰/۲۲۲	۰/۹۴۹	۴/۲۶	ثبات در سیاست‌های دولت
۴	۰/۲۴۱	۱	۴/۱۸	اولویت بخشی به کشاورزی در برنامه‌ریزی‌های توسعه
۵	۰/۲۵۱	۱	۳/۹۹	هماهنگی بین ادارات و سازمان مربوطه
۶	۰/۲۸۹	۱/۱۹	۴/۱۳	خدمات بیمه‌ای

اولویت بندی مهارت‌های کارآفرینی

یافته‌های حاصل از اولویت‌بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در مورد مهارت‌های کارآفرینی توسعه کسب و کارهای خانوادگی روستایی در جدول (۷) نشان داد که گویه‌های مهارت ارتباطی، مهارت تامین و مدیریت منابع و مهارت راه اندازی کسب و کار نوبا در اولویت قرار دارند.

جدول ۷. اولویت‌بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در مورد مهارت‌های کارآفرینی توسعه کسب و کارهای خانوادگی روستایی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه
۱	۰/۱۸۳	۰/۸۰۸	۴/۳۹	مهارت ارتباطی
۲	۰/۲۰۸	۰/۸۷۷	۴/۲۰	مهارت تامین و مدیریت منابع
۳	۰/۲۲۲	۰/۹۲۹	۴/۱۷	مهارت راه اندازی کسب و کار نوپا
۴	۰/۲۳۰	۰/۹۷۸	۴/۲۵	مهارت برنامه ریزی
۵	۰/۲۳۲	۰/۹۸۱	۴/۲۲	مهارت بازرگانی

تحلیل همبستگی

نتایج تحلیل آزمون همبستگی پیرسون به منظور تبیین رابطه مولفه‌های تحقیق با توسعه مهارت‌های کار آفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی، نشان داد که بین عوامل آموزشی، اقتصادی، زیرساختی، فردی، محیطی و سیاست‌گذاری با توسعه مهارت‌های کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی در سطح ۰/۰۱ درصد معنی دار می‌باشند که نتایج آن در جدول (۸) ارائه شده است.

جدول ۸. ماتریس همبستگی متغیرهای تحقیق

عوامل	آموزشی	اقتصادی	زیرساختی	فردی	محیطی	سیاست‌گذاری
آموزشی	۱					
اقتصادی	۰/۷۷۶**	۱				
زیرساختی	۰/۲۰۵**	۰/۵۲۱**	۱			
فردی	۰/۱۹۱**	۰/۳۰۴**	۰/۵۹۳**	۱		
محیطی	۰/۳۰۲**	۰/۵۲۶**	۰/۵۷۷**	۰/۶۸۱**	۱	
سیاست‌گذاری	۰/۲۶۸**	۰/۵۱۶**	۰/۵۵۳**	۰/۵۶۰**	۰/۶۱۷**	۱

** معنی دار در سطح ۰/۰۱ درصد * معنی دار در سطح ۰/۰۵ درصد

نتایج تحلیل همبستگی نیز نشان داد که رابطه مثبت و معنی‌داری در سطح خطای یک درصد بین عوامل آموزشی و توسعه مهارت‌های کارآفرینی وجود دارد. یافته‌های این تحقیق با نتایج چانگ و آلیسون (Chang & Alison, 2013) و احمدپور و همکاران (۱۳۹۴) منطبق است. آموزش کارآفرینی سیاستی است که به طور مستقیم بر کمیت و کیفیت عرضه کارآفرین در یک جامعه اثر می‌گذارد. رابطه مثبت بین عوامل اقتصادی و توسعه مهارت‌های کارآفرینی در سطح خطای یک درصد بیانگر اهمیت عوامل اقتصادی در بهبود مهارت‌های کارآفرینی می‌باشد. تحقیقات (Lundstrom et al, 2014) و (Shafiei Sabet et al, 2018) این نتایج را تایید می‌کند. بیانگر آن است توسعه کسب و کارهای کارآفرینانه در مناطق روستایی، به عنوان یکی از الزامات ضروری تداوم حیات اقتصادی روستاها، باید یکی از اولویت‌های مهم برنامه‌های کلان توسعه روستایی کشور به شمار رود. نتایج تحلیل همبستگی نیز نشان داد رابطه بین عوامل زیرساختی و توسعه مهارت‌های کارآفرینی مثبت و معنی‌دار می‌باشد. یافته‌های این تحقیق با نتایج (Patel, 2013)، (Millman & Li 2017) و (Ibukunoluwa & Oluwadamilola, 2014) مطابقت دارد. امکانات زیر بنایی و فراهم شدن شرایط محیطی نقش بارزی در بهبود مهارت‌های کار آفرینی دارد. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که رابطه بین عوامل فردی و توسعه مهارت‌های کارآفرینی، مثبت و معنی‌دار می‌باشد. نتایج (Fayolle, 2005)، (Ibukunoluwa & Oluwadamilola, 2014) و (Joice & R.Mujuru, 2014) با این یافته‌ها مطابقت دارند. توجه و تمرکز بر رشد و پرورش جنبه‌های شخصی و فردی مانند اعتماد به نفس بالا، اشتیاق به انجام کارهای بزرگ و آینده نگری در زندگی، استقلال فردی در تصمیم‌گیری و دیگر ابعاد مرتبط با حیطة فردی، زمینه ساز توسعه مهارت‌های کارآفرینی است. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که رابطه مثبت و معنی‌داری بین عوامل محیطی و توسعه مهارت‌های کارآفرینی وجود دارد. استنهم و همکاران (Stenholm et al, 2013) و (Dawar et al, 2018: 324) بر نقش شرایط محیطی در افزایش مهارت و فعالیت‌های کارآفرینانه تاکید می‌کنند. نتایج بالاس و همکاران (Bela et al, 2015) با تایید این نتیجه تاکید دارد که بهبود محیط کسب و کار ارتباط مستقیمی بر توسعه مهارت‌ها و فرصت‌های کارآفرینی دارد. به نظر می‌رسد دسترسی به امکانات تولید زمینه مساعدی را

فراهم خواهد آورد تا از طریق آن‌ها بتوان مهارت‌های کارآفرینی را به شیوه مناسبتری در مناطق روستایی گسترش داد. همچنین نتایج تحلیل همبستگی دلالت بر وجود رابطه مثبت و معنی داری بین عوامل سیاست‌گذاری و توسعه مهارت‌های کارآفرینی در سطح یک درصد دارد. این یافته‌ها با نتایج (Millman Li, 2017) و (Lundström et al, 2014) مطابقت دارد. نتایج مطالعات آرشد و همکاران (Arshed et al, 2014) نیز نشان می‌دهد تدوین سیاست‌های مناسب از عوامل ایجاد موفقیت در فعالیت‌های کارآفرینانه است.

آزمون رگرسیون خطی چندگانه

برای تعیین و پیش‌بینی مقادیر اثرات متغیرهای مستقل بر تغییرات متغیر وابسته تحقیق (توسعه مهارت‌های کارآفرینی) از رگرسیون چندگانه به روش Enter استفاده شد. نتایج نشان داد که مقدار ضریب همبستگی چندگانه برابر $(R=0/729)$ می‌باشد. و مقدار ضریب تعیین برابر $(R^2=0/531)$ می‌باشد که نشان می‌دهد در حدود ۵۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط عوامل آموزشی، اقتصادی، زیرساختی، فردی، محیطی و سیاست‌گذاری تعیین می‌شود.

جدول ۹. خلاصه مدل رگرسیونی

ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R^2)	ضریب تعیین تعدیل شده	F	سطح معنی داری
۰/۷۲۹	۰/۵۳۱	۰/۵۲۴	۶۹/۵۵۱	۰/۰۰۰

نتایج ارائه شده در جدول (۹) در مورد خلاصه مدل رگرسیون نشان داد که سطح معنی داری آماره F در سطح ۹۹ درصد معنادار بود. بنابراین مدل رگرسیون بدست آمده معتبر می‌باشد و همچنین ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰/۵۲۴ بدست آمده است. در نتیجه می‌توان ادعا نمود که حدود ۵۲/۴ درصد تغییرات متغیر وابسته مهارت‌های کارآفرینی توسط مولفه‌های (عوامل آموزشی، اقتصادی، زیرساختی، فردی، محیطی و سیاست‌گذاری) قابل تعیین می‌باشد.

جدول ۱۰. ضرایب متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون

متغیرهای مستقل	B	انحراف معیار	Beta	t	سطح معنی داری
عدد ثابت	۰/۵۴۸	۰/۱۹۰	-	۲/۸۸۴	۰/۰۰۴
عامل آموزشی (X_1)	۰/۰۹۲	۰/۰۴۱	۰/۱۴۳	۲/۲۵۸	۰/۰۲۵
عامل اقتصادی (X_2)	۰/۱۸۲	۰/۰۶۳	۰/۳۲۷	۲/۸۹۶	۰/۰۰۴
عامل زیرساختی (X_3)	۰/۰۹۶	۰/۰۴۹	۰/۰۹۵	۱/۹۵۹	۰/۰۴۸
عامل فردی (X_4)	۰/۴۴۷	۰/۰۶۵	۰/۳۸۷	۶/۹۱۶	۰/۰۰۰
عامل محیطی (X_5)	۰/۳۴۵	۰/۰۶۴	۰/۳۰۶	۵/۳۷۰	۰/۰۰۰
عامل سیاست‌گذاری (X_6)	۰/۲۶۱	۰/۰۴۷	۰/۲۸۳	۵/۶	۰/۰۰۰

بر اساس ضرایب استاندارد شده بتا می‌توان بیان کرد که مولفه‌های عوامل فردی، عوامل محیطی و عوامل سیاست‌گذاری به ترتیب بیشترین سهم را در تعیین و پیش‌بینی توسعه مهارت‌های کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی داشتند. دیگر یافته‌ها در جدول (۱۰) نشان داده شده است و معادله رگرسیونی بر اساس ضرایب استاندارد نشده و استاندارد شده به صورت زیر می‌باشد. معادله خطی رگرسیون با استفاده از ضرایب B به صورت زیر است:

$$Y=0/548 +0/092X_1+0/182X_2 +0/0967X_3 + 0/447X_4+0/345X_5+0/261X_6$$

نتایج مدل رگرسیون نشان داد که ۵۲/۴ درصد تغییرات در متغیر وابسته توسعه مهارت‌های کارآفرینی توسط متغیرهای عوامل آموزشی، اقتصادی، زیرساختی، فردی، محیطی و سیاست‌گذاری قابل تعیین می‌باشد. که مولفه‌های عوامل فردی، عوامل محیطی و عوامل سیاست‌گذاری به ترتیب بیشترین سهم را در تعیین و پیش‌بینی توسعه مهارت‌های کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی داشتند.

با توجه به تاثیر گذاری عوامل مختلف در توسعه مهارت‌های کارآفرینی می‌توان گفت که بهبود عامل آموزشی به توسعه مهارت‌های کارآفرینی کسب و کارهای خانوادگی روستایی منجر می‌شود. یافته‌های (Chang & Alison, 2013)، (Fayolle, 2005)، (Ibukunoluwa & Oluwadamilola, 2014) و (Ugochukwu, 2014) این نتایج تایید می‌کنند. آموزش نحوه راه اندازی کسب و کارهای کارآفرینانه و نیز مهارت‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای مورد نیاز برای مدیریت و توسعه کسب و کار، تاثیر زیادی بر شکل گیری نگرش‌های مثبت در افراد نسبت به کارآفرینی و تمایل افراد به تصمیم‌گیری برای فعالیت‌های کارآفرینی دارد از این روضروری است با برگزاری کارگاه‌های آموزشی کارآفرینی، آموزش روش‌های برآورد هزینه و درآمد در پروژه‌های کارآفرینی، برگزاری دوره‌های مهارتی کارآفرینی، ارائه خدمات مشاوره‌ای مناسب به توسعه مهارت‌های کارآفرینی کسب و کارهای خانوادگی روستایی کمک شود.

بر اساس تحلیل عامل اقتصادی نقش مهمی به توسعه مهارت‌های کارآفرینی کسب و کارهای خانوادگی روستایی دارد. یافته‌های این تحقیق با نتایج (Patel, 2013)، (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۵)، (Toma et al, 2013) و (Millman & Li 2017) منطبق است. امروزه تلاش‌های مردم مناطق روستایی برای دستیابی به پایداری اقتصادی می‌تواند با استفاده از کارآفرینان محلی افزایش یابد، زیرا تمرکز بر منابع اقتصادی محلی از طریق توسعه کارآفرینی محلی یکی از شیوه‌های توسعه اقتصادی است. از این رو ایجاد زمینه‌های دسترسی به تسهیلات و منابع، حمایت مالی بانک‌ها و موسسات از واحدهای تولیدی، فراهم بودن سرمایه و بنيه مالی، یارانه‌های دولتی، تضمین سرمایه گذاری، می‌تواند زمینه‌های بالقوه‌ای را برای توسعه مهارت‌های کارآفرینی در مناطق روستایی ایجاد نماید. تاثیر معنی‌دار عوامل زیر ساختی بیانگر این واقعیت است که حمایت‌های کارآفرینانه، از جمله ایجاد صنایع تبدیلی برای محصولات تولیدی وجود سردخانه برای نگهداری محصولات تولیدی، برخورداری روستا از امکانات اولیه، برخورداری از زیرساخت‌های حمل و نقل، دسترسی به مراکز تحقیقاتی و گسترش بازارهای محلی می‌تواند به توسعه مهارت‌های کارآفرینی کسب و کارهای خانوادگی روستایی کمک نماید. یافته‌های این تحقیق با نتایج (Najafi et al, 2015) منطبق است. با توجه به اهمیت عوامل فردی در توسعه مهارت‌های کارآفرینی کسب و کارهای خانوادگی روستایی تشویق و تقویت پتانسیل‌های جوانان و ساکنین روستا می‌تواند نقش در ترغیب افراد به کارآفرینی داشته باشد. بدیهی است فراهم سازی امکان برقراری ارتباط بیشتر بین افراد و کارآفرینان موفق، احتمال تاثیرپذیری و علاقه‌مندی آن‌ها به کارآفرینی را افزایش می‌دهد. یافته‌های این تحقیق با نتایج (Ibukunoluwa et al, 2014) و (Shafiei Sabet et al, 2018). مطابقت دارد. توجه به عوامل محیطی در توسعه کارآفرینی روستایی و کشاورزی به منظور کاهش مخاطرات محیطی، استفاده مناسب از منابع و جزء این‌ها اهمیت بالایی دارد. بنابراین برخورداری از امکانات تولید می‌تواند به توسعه مهارت‌های کارآفرینی کسب و کارهای خانوادگی روستایی منجر شود. یافته‌های این تحقیق با نتایج صادق و همکاران (۱۳۹۶) و (Dawari et al, 2018: 324) منطبق است. کارآفرینی نمی‌تواند بدون در نظر گرفتن نقش سازمان‌ها و نهادهای گوناگون انجام شود، زیرا هرگونه فعالیتی به نوعی به سازماندهی و تشکیلات در سطوح مختلف ملی و محلی نیاز دارد. دولت، سازمان‌ها و ارگان‌های ذی ربط آن، از جمله این نهادها هستند. بنابراین، سیاست‌های مناسب با اولویت بخشی به کشاورزی در برنامه‌ریزی‌های توسعه، بیشترین تاثیر را در توسعه کارآفرینی دارند و با تسهیل فرایند راه اندازی کسب و کار، امنیت برای سرمایه گذاری در بخش کشاورزی هماهنگی بین ادارات و سازمان مربوطه، ثبات در سیاست‌های دولت و خدمات بیمه ای توسعه مهارت‌های کارآفرینی کسب و کارهای خانوادگی روستایی را فراهم کنند. یافته‌های این تحقیق با نتایج (Shafiei Sabet et al, 2018)، (Sojasi Sabet et al, 2014) و (Qidari et al, 2014) منطبق می‌باشد.

نتیجه گیری

توجه به مبحث آموزش به صورت مستقیم یا غیر مستقیم به عنوان یک عامل تاثیرگذار بر توسعه مهارت‌های کارآفرینی، غیر قابل انکار و از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است. بر پایه نتایج بدست آمده می‌توان پیشنهاد نمود که آموزش توسط کارآفرینان موفق، ارائه خدمات مشاوره‌ای در زمینه کارآفرینی، برگزاری سمینارها و دوره‌های تخصصی کارآفرینی و ارائه برنامه‌های آموزشی-ترویجی در مورد نحوه صادرات می‌تواند بر افزایش قابلیت و بهبود مهارت کارآفرینی افراد نقش موثری داشته باشد. آموزش کارآفرینی سیاستی است که به طور مستقیم بر کمیت و کیفیت عرضه کارآفرین در یک جامعه اثر می‌گذارد. دولت‌ها بعد از آموزش کارآفرینی و ایجاد توان بالقوه کارآفرینی در بین مردم به شکوفاشدن این توانایی یعنی بالفعل کردن توان کارآفرینی پرداخته‌اند. بر

اساس نتایج عوامل اقتصادی می‌توان گفت توسعه کسب و کارهای کارآفرینانه در مناطق روستایی، به عنوان یکی از الزامات ضروری تداوم حیات اقتصادی روستاها، باید یکی از اولویت‌های مهم برنامه‌های کلان توسعه روستایی کشور به شمار رود، چرا که این امر به واسطه ایجاد اشتغال و تولید ثروت، می‌تواند سهم به‌سزایی در کاهش فقر و بهبود رفاه خانواده‌های روستایی داشته باشد و در عین حال پیامدهای مثبتی را نیز برای آن‌ها به همراه آورد. بنابراین پیشنهاد می‌شود فراهم نمودن حمایت‌های مادی مانند اعطای مشوق‌های مالیاتی، وام‌های کم بهره، بیمه محصولات و خدمات کشاورزی می‌تواند نقش بسزایی در بهبود مهارت اقتصادی و راه اندازی کسب و کارهای کارآفرینانه داشته باشد و دستیابی به امکانات زیربنایی و زیر ساختی و فراهم شدن محیط مناسب برای کارآفرینی زمینه توانمندسازی و ظرفیت سازی در میان ساکنان روستا را فراهم می‌نماید که این مهم می‌تواند در قالب کارآفرینی روستایی بروز یابد تا بتوان با استفاده از فرصت ناشی از انجام فعالیت‌های کارآفرینانه روستاییان، به کاهش بیکاری، رشد اقتصادی و فرهنگی رسید. عوامل فردی نقش اساسی در بهبود مهارت‌های کارآفرینی دارند. این مهم حاکی از آنست که توجه و تمرکز بر رشد و پرورش جنبه‌های شخصی و فردی مانند اعتماد به نفس بالا، اشتیاق به انجام کارهای بزرگ و آینده نگری در زندگی، استقلال فردی در تصمیم گیری و دیگر ابعاد مرتبط با حیطة فردی، زمینه ساز توسعه مهارت‌های کارآفرینی است که می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. افراد با ویژگی‌های شخصیتی همچون کمال طلبی، هدف‌جویی، تفکر خلاق، خطرپذیری، اعتماد به نفس، کارآفرینان موفق می‌شوند و با ارائه آموزش‌های لازم می‌توانند نقش موثری در توسعه کارآفرینی ایفاء کنند. بنابراین معرفی نمونه‌های موفق کارآفرینان خانگی و ایجاد انگیزه در متقاضیان زمینه لازم برای کسب مهارت و ایجاد فعالیت کارآفرینانه را فراهم خواهد نمود. براساس نتایج تحقیق، به نظر می‌رسد دسترسی به امکانات تولید زمینه مساعدی را فراهم خواهد آورد تا از طریق آن‌ها بتوان مهارت‌های کارآفرینی را به شیوه مناسبتری در مناطق روستایی گسترش داد. اهمیت و ارتباط عوامل سیاست‌گذاری در توسعه مهارت کارآفرینی در کسب و کارهای خانوادگی روستایی این پیشنهاد را ضروری می‌نماید که، تامین امنیت برای سرمایه گذاری در بخش کشاورزی و ثبات در سیاست‌های دولت نقش مهمی در بهبود مهارت‌های کارآفرینی دارند. بنابراین، دولت باید با اتخاذ سیاست‌هایی همچون اولویت بخشی به کشاورزی در برنامه‌ریزی‌های توسعه، حرکت به سوی رقابتی کردن بازار محصولات کشاورزی، تقویت بخش‌های تولید، متنوع سازی فعالیت‌های کشاورزی بسترهای توسعه کارآفرینی را فراهم کند.

تقدیر و تشکر

این پژوهش مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد بوده و با حمایت مالی سازمانی انجام نشده است.

منابع

- احسانی‌فر، تهمینه؛ رستمی، فرحناز، نادری، نادر و رضایی، بیژن. (۱۳۹۵). موانع و راهکارهای توسعه کارآفرینی در بخش کشاورزی. *کارآفرینی در کشاورزی*، ۳ (۲)، ۱-۱۵.
- احمدپور، امیر؛ قاسمی، حیدر و علیخانی دادوکلاهی مهدی. (۱۳۹۴). عامل‌های موثر بر توسعه‌ی مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان آموزش‌گدهای کشاورزی ایران. *پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی*، ۷ (۳۲)، ۲۶-۴۰.
- انبارلو، مسعود و هراثینی، مصطفی. (۱۳۹۵). جایگاه کارآفرینی در توسعه پایدار سکونت گاه های روستایی. *پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت*، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- ایزدی، بنت الهدی؛ رضایی مقدم، کوروش و اسداله پور، علی. (۱۳۹۵). سازه‌های موثر و موانع تحقق توسعه کارآفرینی در مشاغل خانگی بخش کشاورزی در مناطق روستایی شیراز. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی*، ۱۲ (۱)، ۳۹-۵۱.
- پناهی، لیل؛ پیشرو، حمداله و شاهقلی، محمد صادق. (۱۳۹۵). بررسی موانع کارآفرینی در مناطق روستایی شهرستان مرودشت در جهت کاهش بیکاری. *فصلنامه جغرافیایی سرزمین*، ۱۱ (۵۰)، ۱۲۰-۱۰۷.
- خسروی‌پور، بهمنو و دهقانپور، مجتبی. (۱۳۹۴). کارآفرینی در بخش کشاورزی از طریق ایجاد و گسترش مشاغل خانگی. *کارآفرینی در کشاورزی*، ۲ (۳)، ۶۱-۷۵.
- رحمان نیای کوشکی، مهدی؛ زارعی، یعقوب و استعلاجی، علیرضا. (۱۳۹۶). واکاوی موانع فراوری کارآفرینی خانگی در نواحی روستایی با تاکید بر اقتصاد مقاومتی از دیدگاه دانشجویان جهادگر بسیجی به مناطق محروم، مطالعه موردی: دهستان کامفیروز شهرستان مرودشت. (۲)، ۲۴۹-۲۶۵.

- رکن‌الدین افتخاری عبدالرضا؛ سجاسی قیداری، حمداله و رضوی، سید حسن (۱۳۸۹). راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خداآهنده). *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۳(۳)، ۱-۲۹.
- رئیس، ابوبکر؛ شیپکی تاش، مهیم، سالارزهی، حبیب‌اله و نفس‌العزیز، ولی (۱۳۹۵). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سرپاز). *راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی*، ۳(۶)، ۵۸-۵۱.
- سجاسی قیداری، حمداله؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و پورطاهری، مهدی (۱۳۹۳). تدوین و اعتبار سنجی شاخص‌های توسعه کارآفرینی اکتوریستی در مناطق روستایی. *فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۹(۲۶)، ۴۵-۷۰.
- شفیعی ثابت، ناصر؛ انبارلو، مسعود و یوسفی طالقانی، علی (۱۳۹۷). واکاوی تسهیل‌کننده‌های مشارکت روستاییان در توسعه سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان چورزق و درام شهرستان طارم). *فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۳(۳)، ۷۴۴-۷۲۹.
- صادق‌لو، طاهره؛ حیدری ساربان، وکیل و قلی‌زاده، سلیمه (۱۳۹۶). ارزیابی ظرفیت‌های توسعه کارآفرینی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای دهستان بیزکی). *فصلنامه جغرافیا و توسعه*، ۱۵(۴۹)، ۳۷-۵۸.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی کشاورزی*. استان آذربایجان غربی، گزارشی از کشاورزی.
- نبی‌زاده ذوالبیرانی، مجتبی؛ حسینی یکانی، سیدعلی و حیدری کمال‌آبادی، رضا (۱۳۹۴). عوامل مؤثر بر انگیزه کارآفرینی کشاورزی (مطالعه موردی: استان گیلان). *راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی*، ۲(۳)، ۹-۱۸.
- نجفی‌کانی، علی‌اکبر؛ حسام، مهدی و آشور، حدیثه (۱۳۹۴). سنجش وضعیت توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان استرآباد جنوبی در شهرستان گرگان). *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۴(۱۱)، ۳۷-۵۶.
- هزار جریبی، جعفر (۱۳۸۲). توسعه کارآفرینی و دانش‌آموختگان. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۹(۴)، ۱۷۷-۱۵۹.
- Ahmadi Kafshani, A., Noori, P., & Talebi, K. (2018). Examining the Process of Knowledge Transfer in Family Businesses: A Fundamental Data Theory Approach. *Entrepreneurship Development*, 11(2), 201-220.
- Arshed, N., Carter, S., & Mason, C. (2014). The ineffectiveness of entrepreneurship policy: is policy formulation to blame?. *Small Bus Econ*, 43, 639-659.
- Belas, J., Demjan, J., Habanik, J., Hudakova, M., & Sipko, J. (2015). The business environment of small and medium-sized enterprises in selected regions of the Czech republic and Slovakia. *Business Administration and Management*, 1(8), 95-110.
- Chang, J., & Alison, R. (2013). Assessing students' entrepreneurial skills development in live projects. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 5(20), 241-225.
- Chrisman, J.J., Chua, J.H., & Steier, L.P. (2011). Resilience of family firms: An Introduction. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(6), 1107-1119.
- Dawari, A., Ramezanzpour Nargesi, Gh., Afrasibi R., & Dawari A. (2018). The Impact of Job Policies and the Business Environment on the Development of Workers. *Entrepreneurship Development*, 11(2), 321-339.
- Decter, M., Bennett, D., & Leseure, M. (2007). University to business technology transfer UK and USA comparisons. *Technovation*, 7(27), 145-55.
DOI 10.1007/s11187-014-9554-8.
- Fayolle, A. (2005). Evaluation of entrepreneurship education: behavior performing or intention increasing. *International journal of entrepreneurship and business*, 2 (1), 89-98.
- Hnatek, M. (2015). Entrepreneurial thinking as a key factor of family business success. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 181, 342-348.
http://jshsp.iaurasht.ac.ir/article_545186_en.html.
- Ibukunoluwa, O.E. and Oluwadamilola, E.A. (2014). Relevance of prosocial behaviours to rural entrepreneurship development in Nigeria. *Case Studies Journal*, 3 (4), 8-15.
- Joice, T., & R.Mujuru. (2014). Researched about Entrepreneurial Agriculture for Human Development (A Case Study of Dotito Irrigation Scheme, Mt Darwin). *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(4), 121-131.
- Lordkipanidze, M., Brezet, H., & Backman, M. (2005). The entrepreneurship factor in sustainable tourism development. *Journal of Cleaner Production*, 13(8), 787-798.

- Lundstrom, A., Vikström, P., Fink, M., Meuleman, M., Gaodek, D.J., & Storey, D. (2014). Measuring the Costs and Coverage of SME and Entrepreneurship Policy: A Pioneering Study, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(4), 941-957.
- Millman, C., & Li, Z. (2017). Establishing a viable institutional environment for entrepreneurship in China: A case study of Zhejiang province. *Strategic Change*, 26(3), 237-242.
- Patel, B., & Chavda, K. (2013). Rural Entrepreneurship in India: Challenge and Problems. *International Journal of Advance Research in Computer Science and Management Studies*, 1(2), 28-36.
- Pindado, E., & Sanchez, M. (2017). Researching the entrepreneurial behavior of new and existing ventures in European agriculture. *Springer Science Business Media New York*, 49(2), 421-444.
- Shanga, A., Rashidpour, L., & Rasouliazar, S. (2018). Explaining Effective Factors on Entrepreneurship Skills Development in Rural Family Businesses (Case Study: Boukan County). *Master's thesis, Mahabad Branch, Islamic Azad University, Mahabad*.
- Sobel, R.S. and King. K.A. (2008). Does school choice increase the rate of youth entrepreneurship? *Economics of Education Review*, 7(27), 429-438.
- Stenholm, P. J. Acs, Z., & Wuebker, R. (2013). Exploring country-level institutional arrangements on the rate and type of entrepreneurial activity. *Journal of Business Venturing*, 28(1), 176-193.
- Thromton, H., Riberio-Soriano, D., & Urbano, D. (2013). Socio-Cultural Factors and Entrepreneurial Activity an Overview, *International Small Business Journal*, 29(2), 105-118.
- Toma, S.G., Grigore, A.M. & Marines, P. (2013). Economic Development and Entrepreneurship. *Procedia Economics and Finance*, 8(2), 436-443.
- Ugochukwu, C.O., Elom, E.N., Ituma, A., Opara, P.N., Ukwa, N.J., Inyiagu .E.E., & Ndem, J. (2014). Influence of Entrepreneurship Education on Students Attaining Business Development Awareness and Skills Acquisition in Nigeria. *Journal of Research & Method in Education*, 4(3), 37-44.
- Urbano, D., Domingo, N., & Soriano R. (2011). Socio-cultural factors and transnational entrepreneurship: A multiple case study in Spain. *International Small Business Journal London*, 29(2), 119-127.

فصلنامه علمی

مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی